

אור בלב החשכה

היא אחת הגיבורות המפתיעות ביותר בתנ"ך. בלעדיה, משה אולי לא היה חי. כל סיפור יציאת מצרים היה אחר. אך היא לא הייתה מבנות ישראל. לא היה לה שום דבר להרוויח מהמעשה האמיץ שלה, והיא הייתה עלולה להפסיד בגללו הכול. ובכל זאת דומה שלא היה לה שום ספק, שלא ניקרה בה שום חרטה, שלא ריפה אותה כל היסוס. אם פרעה הוא אשר פגע בילדי ישראל, הנה בת משפחתו שלו היא אשר נצרה את קרן תקוותם האחרונה. היא הייתה בתו של פרעה.

ניזכר בהקשר. פרעה גזר להמית את כל הבן היילוד לבני ישראל, ולחיות רק את הבנות. יוכבד, אשת עמרם, ילדה בן זכר. שלושה חודשים הצליחה להצפין אותו, אך לא יותר מכך. היא פחדה שיגלו אותו ויהרגוהו. על כן הכינה לו תיבה אטומה בפני מים להשיטו על מימי הנילוס, בתקווה חסרת סיכוי שמישהו יראהו וירחם עליו. הנה מה שקרה אז:

וַתֵּד בַּת פְּרֹעֹה לְרַחֵץ עַל הַיָּאֵר, וַנְּעַרְתִּיהָ הַלֵּכַת עַל יַד הַיָּאֵר. וַתֵּרֶא אֶת הַתִּבָּה בְּתוֹךְ הַסּוּף וַתִּשְׁלַח אֶת אֲמָתָהּ וַתִּקְחָהּ. וַתִּפְתַּח וַתֵּרְאֶהוּ אֶת הַיֶּלֶד, וְהִנֵּה נֹעַר בֶּכֶה. וַתַּחְמַל עָלָיו וַתֹּאמֶר, "מִי־לִדֵי הָעִבְרִים זֶה" (שמות ב, ה-1).

שיג ושיח - הרב יונתן זקס

שימו לב לסדר הפעולות. תחילה היא רואה שזהו ילד ומרחמת עליו. תגובה טבעית, אנושית, רחומה. רק אז היא קולטת איזה מין ילד הוא יכול להיות. מי עוד עשוי לנטוש כך ילד? היא זוכרת שאביה גזר להמית את ילדי העברים. מצבה השתנה בן רגע. הצלת הילד, היא יודעת, פירושה הפרת צו מלכותי. הדבר חמור דיו למצרי מן השורה; שבע שבעתיים לבת משפחת המלוכה!¹

מה עוד שהיא אינה נמצאת לבדה. נערותיה, כלומר המשרתות שלה, הולכות איתה, ואחת מהן עומדת לצידה ממש. ההסתכנות רבה: היא יודעת שגחמת נקמנות של אחת מהן, ואפילו פטפוט סתמי, יחרצו את דינה. בחצרות מלוכה השמועות פורחות. ובכל זאת היא אינה מוותרת. היא אומרת לאחת השפחות לקחת את התינוק ולהחביאו בבית משפחה הרחק משם. רחמיה נוסכים בה עוז. היא אינה נרתעת. אך עתה קורה דבר יוצא דופן:

וַתֹּאמֶר אֶחָתוּ (של הילד) אֵל בַּת פְּרֹעֹה, "הֲאֵלֶּךְ וְקִרְאתִי לְךָ אִשָּׁה מִיִּנְקַת מִן הָעִבְרִית וְתִינַק לְךָ אֶת הַיֶּלֶד?" וַתֹּאמֶר לָהּ בַּת פְּרֹעֹה, "לֹכִי". וַתֵּלֶךְ הָעֵלְמָה וַתִּקְרָא אֶת אִם הַיֶּלֶד. וַתֹּאמֶר לָהּ בַּת פְּרֹעֹה, "הִילִיכִי אֶת הַיֶּלֶד הַזֶּה וְהִינַקְהוּ לִי, וְאֲנִי אֶתֵּן אֶת שְׂכָרְךָ". וַתִּקַּח הָאִשָּׁה הַיֶּלֶד וַתִּנְיָקְהוּ (ב, ז-ט).

פשטות הסגנון מסתירה את מהותה המדהימה של הפגישה הזאת. ראשית, איך ייתכן שעלמה צעירה, ולא זו אף זו, בת לעם נרדף, מוצאת את העוז לפנות אל נסיכה? היא אפילו אינה פותחת בנוסחאות נימוס והכנעה כגון "כי, גבירתי" או "תדבר נא אמתך לפניך" ושאר נוסחאות המופיעות בשלל סיפורים אחרים במקרא. דומה שהן משוחחות כשוות.

של יציאת מצרים, ארון הנביאים והיחיד שדיבר פה אל פה עם ה', נושא לא את השם שהוריו עמרם ויוכבד ודאי נתנו לו וגידלוהו בו עד היגמלו, אלא את השם שנתנה לו אמו המאמצת, נסיכה מצרית. מדרש חז"ל מפנה לכך את תשומת ליבנו:

מכאן אתה למד שכרן של גומלי חסדים. אף על פי שהרבה שמות היו לו למשה, לא נקבע לו שם בכל התורה אלא כמו שקראתו בתיה בת פרעה, ואף הקדוש ברוך הוא לא קראהו בשם אחר.³

ואכן, משה - מֹשֶׁה - הוא שם מצרי עתיק שפירושו פשוט "בן". בדרך כלל הוא בא כסיומת, כגון בשמו של פרעה רעמסס: רעמסס פירושו "בנו של רע", בכיר אלי מצרים.

מי הייתה אם כן בת פרעה? שמה אינו מבוואר בכתובים. בספר דברי הימים א' (ד, יח) נזכרת בת של פרעה ושמה בְּתִיָּה, וחז"ל זיהו אותה עם הנערה שהצילה את משה. בת-יה, בתו של ה', אמו המאמצת של הילד שנקרא במצרית "בן". חז"ל למדו מכאן לקח מפתיע: "אמר לה הקדוש ברוך הוא לבתיה בת פרעה: משה לא היה בנך וקראתו בנך, אף את לא את בתי ואני קורא אותך בתי".⁴ במקום אחר דרשו שבת פרעה הייתה אחת מתשעה אנשים בלבד שבשל צדקותם הרבה זכו להיכנס לגן עדן עוד בחייהם.⁵

נעמוד על גודל המעשה אם במקום "בת פרעה" נקרא "בת היטלר" או "בת סטלין". העריצות לא הצליחה להכרית את האנושיות. לא-פעם ימצא אומץ מוסרי גם בלב המאפליה. לעצם סיפורו של הדבר בתורה, ולאופן המיוחד של סיפורו, יש השלכות אדירות. אנו למדים שכאשר מדובר בכני אדם עלינו להישמר

מפליאות גם המילים הנעדרות מגוף השיחה. "את יודעת ואני יודעת מי הילד הזה", אומרת-בלי-מילים אחות משה. "זה אחי התינוק". היא מציעה תוכנית מבריקה בפשטותה. אם אמו האמיתית של הילד מסוגלת לגדל אותו בביתה ולהיניק אותו, שתינו נמזער את הסכנה. את לא תצטרכי להסביר בחצר המלך איך צץ פתאום הילד הזה. ואילו אנחנו נוכל לגדלו בלי חשש: נוכל לומר, למי שישאל, שהילד אינו עברי, ושהאם המגדלת אותו איננה אמו אלא רק מינקת. תושייתה של מרים נענית בהסכמתה המיידית של בת פרעה. היא יודעת; היא מבינה; היא מאשרת.

וכאן מגיעה ההפתעה האחרונה:

וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד, וַתְּבֹאֵהוּ [אמו] לְבַת פְּרֹעֶה. וַיְהִי לָהּ לְבָן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מֹשֶׁה וַתֹּאמֶר, "כִּי מִן הַמַּיִם מְשִׁיתֵהוּ" (ב', י').

בת פרעה, מתברר, לא נתקפה ליד היאור חמלה רגעית. היא לא שכחה את הילד. חלוף הזמן לא הפחית מתחושת האחריות שלה. לא רק שהיא נותרה מחויבת לטובת הילד, היא אף אימצה את המסוכנת שבאסטרטגיות. היא תאמץ אותו ותגדלו כאילו היה בנה שלה.² זהו אומץ מן המעלה הראשונה.

אך הפרט המפתיע ביותר מחכה לנו במילים האחרונות. בתורה, ההורים הם הנותנים לילד את שמו, ובמקרים יוצאי דופן הקב"ה עצמו. ה' נותן שם לילד העברי הראשון, יצחק. מלאך ה' נותן ליעקב את השם שיהיה שמנו, ישראל. ה' משנה את שמותיהם של אברם ושרי לאברהם ושרה. פגשנו כבר בתורה גם מקרה של שם מצרי מאומץ - צפנת פענח, השם שיוסף נודע בו במצרים; אבל יוסף נשאר יוסף. כמה משונה הוא שדווקא גיבורה

מפני הכללות וסטריאוטיפים. לא כל המצרים היו רשעים: אפילו לפרעה עצמו נולדה גיבורה מוסרית. לפנינו הכרזה מהדהדת: התורה איננה טקסט אתנוצנטרי; עלינו להכיר במידות הטובות בכל מקום שהן נמצאות בו, גם בקרב אויבינו; וליבת היסוד של הערכים האנושיים – אנושיות, חמלה, אומץ – היא אוניברסלית. הקדושה אולי לא – אבל הטוב כן.

בכניסה ליד ושם בירושלים מוקדשת שדרה לחסידי אומות העולם. בת פרעה היא סמל עילאי להם ולפועלם. אני נרגש פעם אחר פעם בקוראי על אותה פגישה על גדת הנילוס בין נסיכה מצרייה לנערה עברייה, מרים אחות משה. הניגוד ביניהן מוחלט: בגיל, בתרבות, במעמד ובכוח. אבל האנושיות העמוקה שלהן מגשרת על כל הפערים ועל כל הרוקק. שתי גיבורות. ולוואי ונישא אליהן את עינינו.

1 ראו מאמר חז"ל: "וַתֵּרָא אֶת הַתִּבְּהָ פְּתוּךְ הַסּוּף: כִּיּוֹן דַּחּוּ דְקָא בְּעוּ לְאַצּוּלֵי לְמִשָּׁה (תרגום: כיוון שראו (האמות) שהיא עומדת להציל את משה) אמרו לה, 'גבירתנו, מנהגו של עולם – מלך בשר ודם גוזר גזירה, אם כל העולם כולו אין מקיימין אותה בניו ובני ביתו מקיימין אותה; ואת עוברת על גזירת אביך!" (סוטה יב ע"ב).

2 על אימוץ אסופיים בעולם העתיק ראו Nahum Sarna, *Exploring Exodus*, New York: Schocken, 1986, 31-32.

3 שמות רבה א, כו.

4 ויקרא רבה א, ג.

5 דרך ארץ זוטא א.